

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal

Yıl: 6, Sayı: 11, ISSN:2587-1811 Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

**Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)'nin
Kenzü'l-Mesâib'i Üzerine**

**About Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)'s
and Kenzü'l-Mesâib**

Muzaffer KARATAŞ

Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Diyarbakır, Türkiye.
muzaffer.karatas@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi
DOI: mecmua. 865435
Yükleme Tarihi: 20.01.2021
Kabul Tarihi: 16.03.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021
Sayı: 11
Sayfa: 119-134

Article Information: Research Article
DOI: mecmua. 865435
Received Date: 20.01.2021
Accepted Date: 16.03.2021
Date Published: 30.03.2021
Volume: 11
Sayfa: 119-134

Makaleye konu olan eser, Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ danışmanlığında tarafımızdan doktora tezi olarak çalışılmaktadır. Künye: Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî) ve Kenzü'l- Mesâib (İnceleme-Metin-Dizin), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Diyarbakır.

Atf / Citation

KARATAŞ, M. (2021). Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)'nin Kenzü'l-Mesâib'i Üzerine. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 11, Sayfa: 119-134

KARATAŞ, M. (2021). About Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)'s and Kenzü'l-Mesâib. *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 6, Volume: 11, Page: 119-134

Muzaffer KARATAŞ

MİRZÂ MUHAMMED NAKÎ (KUMRÎ)'NİN KENZÜ'L-MESÂİB'İ ÜZERİNE

About Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)'s and Kenzü'l-Mesâib

ÖZ

Osmanlı kültür ve edebiyatı çok geniş coğrafyalarda ve uzun bir tarih sürecinde varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin tarihi, siyasi ve sosyal hayatı ile birlikte oluşan bu kültür ve edebiyat Osmanlı Devleti'nin dağılma ve yıkılma süreci olan 19. yüzyılda etkisini giderek azaltmıştır. Adını çokça duyduğumuz ve eserlerini bildiğimiz şâirlerin yanında, isimlerine kaynak ve tezkirelerde az rastlanan, günümüz Türkiye sınırları içinde ve dışında yetişmiş Dîvân şâirleri de kültürümüzün önemli parçalarındandır. Bu sebeple Dîvân şâirleri ile ilgili yapılacak çalışmalar, Türk kültür ve sanat dünyası için önem taşımaktadır. Şâirler, yüzyıllar içerisinde tüm duygu ve düşüncelerini, yaşanan tarihi, sosyal ve dinî olayları edebî bir zevke hitap edecek şekilde şiirler vasıtasıyla anlatmaya çalışmışlardır. Tüm İslâm âlemini derinden yaralayan olaylardan biri olan Kerbelâ hâdisesi, Dîvân şiiri çerçevesinde çokça konu edilmiştir. 19. yüzyılda Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî) tarafından yazılmış olan Kenzü'l-Mesâib adlı eser, Kerbelâ hâdisesini konu edinen önemli eserlerdendir. Hz. Hüseyin'in şehâdeti temeli üzerine şekillendirilen eser, oldukça hacimlidir. Söz konusu çalışmada bu eserin elde bulunan tek nüshası, şâirin hayatı, dil ve üslûp özellikleri, eserin te'lif sebebi ve muhtevası incelenerek eser, günümüz bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kumrî, Kerbelâ, Hz. Hüseyin, Maktel, Türk Edebiyatı.

ABSTRACT

Ottoman's culture and literature continued their existence in very wide areas for a long period of history. The culture and literature that occur with Ottoman Empire's history. Political and social life diluted its impact slowly in 19. century which was the process of diffuse and ruin of Ottoman Empire. Beside poets we heard their names and knew their works Ottoman poets who were grown inside and outside of modern day Turkey who encountered little in the resources and collection of biographies are important part of our culture too so the works will be done about Ottoman poets matter for the Turkish culture and art world. Poets tried to tell their all emotions and ideas, historical, social and religious events gear to literature pleasure by means of poems in the centuries. Karbala event which wounded İslam world deeply entreated around the Ottoman poem. The work called Kenzü'l- Mesâib which was written by Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî) in the 19th century, is the one the most important works on the Karbala incident. The work, which is shaped on the basis of the martyrdom of Hussein, is quite voluminous. Poet's life, language and wording features, reason of work's copyright will be tried to introduce to modern-day science world by analyzing.

Keywords: Kumrî, Karbala, Hz. Hussein, Maktel, Turkish Literature.

Giriş

Osmanlı kültür ve edebiyatı çok geniş coğrafyalarda ve uzun bir tarih sürecinde varlığını devam ettirmiştir. Yüzyıllar boyunca etkisini sürdüren bu devletin içinde yaşayan kadim milletlerin ortaya koymuş oldukları eserler, toplumların hafızalarında varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Bu hafızayı canlı tutan birçok Dîvân şâiri yetişmiştir. Adını çokça duyduğumuz ve eserlerini bildiğimiz şâirlerin yanında, isimlerine kaynak ve tezkirelerde az rastlanan, günümüz Türkiye sınırları içinde ve dışında yetişmiş Dîvân şâirleri de kültürümüzün önemli parçalarındandır. Dîvân edebiyatında mensur eserler yazılmakla birlikte asıl ağırlık manzum eserlere verilmiştir. Şâirler, yüzyıllar içerisinde tüm duygu ve düşüncelerini, yaşanan tarihi, sosyal ve dinî olayları edebî bir zevke hitap edecek şekilde şiirler vasıtasıyla anlatmaya çalışmışlardır. Öyle ki “Dîvân edebiyatı tabiri sırf eski Osmanlı edebiyatı için ortaya atılmış ve onunla hep Osmanlı şiiri kastedilmiştir.” (Akün, 1994: 391)

Tüm İslâm âlemini derinden yaralayan olaylardan biri olan Kerbelâ hâdisesi, yüzyıllar içinde birçok Dîvân şiiri tarafından konu edilmiştir. Bu hâdiseyi konu edinen eserlerden biri 19. yüzyılda yazılmış olan *Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)'nin Kenzü'l-Mesâib* adlı eseridir.

Kerbelâ hâdisesi, Hz. Muhammed'in torunu olan Hz. Hüseyin ve beraberindeki Ehl-i Beyt'in şehîd edilmesi ile neticelenen İslâm tarihinin en trajik olaylarından biridir. Peki bu trajik olayın yaşanmasının sebebi neydi? Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan hilâfet konusundaki sorunlar, özellikle Muâviye ve Yezîd döneminde artmıştır. Bu durum, sonu Ehl-i Beyt'ten birçok sahâbenin şehâdetine kadar gidecek bir serüvenün başlangıcı olmuştur. Hz. Peygamberden sonra ilk halife, Hz. Ebûbekir (632-634) olmuştur. Sonra sırasıyla Hz. Ömer(634-644) ve Hz. Osman(644-656) halife olmuştur. “Ancak Hz. Osman'ın akrabalarını devlet kademelerine yerleştirmesi ve özellikle de Arap olmayanlara karşı olumsuz tavırları ile yaşanan kargaşa ekonomik değişiklikler sebebiyle isyana sebep olmuş ve 656 yılında halîfenin öldürülmesiyle neticelenmiştir. Bu karışıklıklar içerisinde Hz. Alî (656-661) halife olmuşsa da Hz. Osman'ın yeğeni ve o dönemde Suriye Valisi olan Muâviye b. Ebû Süfyan Hz. Alî'nin halifeliğini kabul etmemiştir. Bunun neticesinde Hz. Alî ve Muâviye tarafları arasında gerçekleşen Sıffin Savaşı ve Hakem Olay neticesinde yeni halife Muâviye olmuştur.” (Güngör, 2015: 773) Hz. Alî cephesinde bu olay kargaşaya neden olmuş ve çıkan olaylar neticesinde halife öldürülmüştür. Daha sonra Hz. Alî'nin büyük oğlu Hz. Hasan halife olmuşsa da Muâviye'ye karşı koyacak askerî gücü olmadığından onun hilâfetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Muâviye'den sonra oğlu Yezîd halife olmuştur. Yezîd, halifeliğe başladığı dönemde herkesten biat almaya başlamıştır. Ancak Hz. Hüseyin, Yezîd'e biat etmeyi kabul etmemiştir.

Hız. Hüseyin, Yezîd'e biat etmediğı için Fırat nehri kenarında etrafı sarılmış ve su yolları kesilerek biata zorlanmıştır. Hız. Hüseyin ve beraberindekiler 10 gün susuz bırakıldıktan sonra şehîd edilmişlerdir. "10 Ekim 680'de Hız. Hüseyin'le Emevî hükümdarı Yezîd kuvvetleri arasında cereyan eden Kerbelâ savaşı, İslâm tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Hız. Hüseyin taraftarlarının şehâdetiyle sonuçlanan bu savaş, cereyan ettiği günlerden itibaren müslümanlar arasında derin tesir bırakmış, günümüze kadar devam eden dinî, siyasî olayların başlangıcı olmuştur." (Güngör, 2015: 769) İslâm tarihinde büyük öneme sahip olan bu vahim olay yıllar içerisinde değişik şekillerde dile getirilmiş olmasına rağmen özellikle muharrem ayında okunan şiirlerde acısını tüm içtenliği ile yaşatmaktadır.

Hız. Hüseyin ve beraberindekilerin Kerbelâ çölünde on gün boyunca susuz bırakılarak şehîd edilmeleri tüm müslümanlar üzerinde çok derin yaralar açmıştır. Yıllar içerisinde bu acıyı anlatmak üzere pek çok manzum ve mensur eser kaleme alınmıştır. Kerbelâ olayını tarihsel süreç içerisinde ilk olarak kimin ele aldığı kesin olmamakla birlikte başta kısa notlar halinde daha sonra da tefsîr, hadîs, ahbâr ve tabakat kitaplarında yer aldığı bilinmektedir.

Kerbelâ hâdisesini anlatan eserler, zamanla 'Maktel' ya da 'Maktel-i Hüseyin' adıyla ortaya çıkmışlardır. Hız. Hüseyin'in şehîd edilmesini anlatan bu eserler, Arap ve Fars edebiyatı ile Türk edebiyatında önemli bir yer tutmuştur. "Hız. Hüseyin'in acıklı sonu, İslâm edebiyatında başlı başına bir tür oluşturmuş ve özellikle taziye törenlerinde okunmak üzere Şîî şâir ve edipleri tarafından "Maktel" veya "Maktel-i Hüseyin" denilen mersiye ve okuma parçaları kaleme alınmıştır." (Fığlalı, 1998: 523)

İlk olarak Araplar tarafından ele alınan Kerbelâ hâdisesi, zamanla başta Şîî İranlıları olmak üzere birçok müslüman yazar ve şâir tarafından kaleme alınmıştır. "Bu anlamda kaynaklarda adı anılan ilk eser, Câbir el-Cu'fi'nin 'Kitâbü Makteli'l-Hüseyin'idir. Bu eser, günümüze ulaşmamıştır." (Güngör, 2003: 456) Fars edebiyatında Kerbelâ hâdisesi, özellikle Şîîliğin resmi mezhep kabul edildiğı Safevî'ler döneminde çokça yazılmıştır. "Ancak en önemli Farsça maktel olarak kabul edilen eser Hüseyin Baykara döneminde Hüseyin Vâiz-i Kâşifi tarafından yazılan Ravzatü'ş-Şühedâ'dır." (Güngör, 2003: 457)

Araplar ve İranlılar tarafından eserlerde konu edinilen Kerbelâ hâdisesinin Türkler arasında yazılmaya başlandığı dönem XIV. yüzyıldır. Türk edebiyatında, "Kastamonulu Şazî'nin 1361 yılında yazmış olduğu 'Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin' adlı eser, kaynaklarda adı geçen en eski maktel-i Hüseyin'dir." (Güngör, 2015: 778) Bu eserden sonra Türk şâirler tarafından *Maktel* ya da *Maktel-i Hüseyin* türünde birçok eser yazılmıştır. Bu eserlerden başlıcaları şunlardır: "Yahyâ bin Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i, Bekâyî Kâtib-zâde Dârendevî'nin *Maktel-i Hüseyin* ve *Maktel-i Şühedâ*'sı, Kemterî İbrahim'in *Maktel-i İmâm Hüseyin*, Lâmiî Çelebi'nin

Maktel-i İmâm Hüseyin'i, Yûsuf Meddah'ın Maktel-i Hüseyin'i ve Fuzûlî'nin Hadikatü's-Süeda'sıdır.” (Özil, 2017: 36)

Maktel-i Hüseyin türünde yazılmış olan eserlerden biri de çalışma konumuz olan *Kenzü'l-Mesâib*'dir. Eser, mersiye türünde yazılmıştır. Özellikle Azerbaycan Türkleri arasında oldukça yaygındır. “Türkçe mersiyeler içerisinde şâiri Muhammed Nakî olan *Kenzü'l-Mesâib* (İstanbul 1327) adlı eserin, sadece Anadolu Türkleri arasında değil Azerîler ile Irak ve İran Türkmenleri arasında da çok yaygın olduğu söylenebilir.” (Fırlalı, 1998: 525)

1. Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)'nin Hayatı

Mirzâ Muhammed Nakî, 1819 yılında bugün Dağıstan'da Hazar denizinin güneybatı sahilinde yer alan ve tarihi bir şehir olan ‘Derbend’de doğmuştur. (Aliev, 1994: 164) Mirzâ Muhammed Nakî, 19. yüzyılın görkemli şâiridir. Derbend şâirlerinin en meşhurdur. Baba adı İbrahim'dir. Mirzâ Muhammed Nakî'nin kaynaklarda iki oğlunun olduğu söylenmektedir. Bunların adı Mirzâ Mehdi ve Mirzâ Cafer'dir. Kendisine Mirzâ Muhammed Nakî ibnü'l-merhum İbrahim ya da Kumrî denilmiştir. Eserde, Kumrî mahlasını kullanmıştır. Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî), 1891 yılında 72 yaşında vefat etmiştir. Kaynaklarda nerede vefat ettiği ve mezarının nerede bulunduğu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Şâirin adı, araştırmasını yaptığımız bazı kaynaklarda Mirzâ Muhammed Tağı olarak geçmektedir. Şâir, özellikle Azerî kaynaklarında Mirzâ Muhammed Nakî olarak değil Mirzâ Muhammed Tağı olarak bilinmekte ve tanınmaktadır. Şâirin hayatı hakkında kaynaklarda çok geniş bilgi bulunmamaktadır. Hayatı hakkındaki bilgilere şâir hakkında yazılan birkaç makale ve kendi eserinden yola çıkarak ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre, “Mirzâ Muhammed Nakî, küçük yaşlardan itibaren okula giderek eğitim almış, zekiliği ve çalışkanlığı sayesinde çok az zamanda Türkçe, Farsça ve hatta Arapça eğitimlerini tamamlamıştır. Kendi zamanının insanları içerisinde ilim sahibi bir insan olarak yetişmiştir.”(Namazova, 2019: 3)

Mirzâ Muhammed Nakî, ahlakı ve davranışlarından dolayı toplumun gözünde mümtaz bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir. Şâirliğinin dışında asıl mesleği tüccarlıktır. Tüccarlıkta da zeki ve becerikli bir insan olan Mirzâ Muhammed Nakî, çevresi ve akrabaları arasında değerli ve başarılı bir insan olarak görülmüştür. “Kaynakların verdiği bilgiye göre gerçek bir dindar ve Ehl-i Beyt peygamberine bir köle olduğudur. Hz. Hüseyin'e ve Ehl-i Beyt'e gönülden bağlıdır. Bütün parasını ve malını da bu konuları dile getirmek için ortaya döktüğü yine kaynakların verdiği bilgiler arasındadır.”(Namazova, 2019: 8)

Rehberimdir iki dünyâda Hüseyin ibn 'Ali

Ger varın olsa senin de böyle mevlânı getir [Vr.19a/40]

Otuz yaşına geldiğinde, Kerbelâ'yı anlatmak için şâirliğini konuşturmak adına *Kenzü'l-Mesâib* adlı eserini yazmaya başlamıştır. Ancak, daha sonra pişman olup yarım bırakmıştır. Yıllar sonra elli yaşına geldiğinde *Kenzü'l-Mesâib*'i tamamladığını eserinde söylemiştir.

Elli il   ömr eyleyüp dünyâda gezmişdim   abeş

Bilmemişdim kim haıkatde nedir ma  n yı   aş [Vr.9b/212]

Kumrî'nin başlatmış olduğu Kerbelâ üzerine şiir yazma ve mersiye anlayışı zamanla yayılmış ve bir tür olarak çokça örneklerin verilmesine öncülük etmiştir.

Kumrî'nin söyleyiş ve üslup olarak kendisinden yaklaşık 350 yıl önce yaşamış olan ve Kerbelâ mersiyesi türünün şaheserini yazan Fuzûlî'yi örnek aldığı söylenebilir. Eserinde kullandığı dil ve anlatış biçimi ile seçtiği kelimeler Fuzûlî'yi ve onun eseri olan *'Hadikatü's-Süedâ'*yı anımsatmaktadır.

Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)'nin yapılan araştırmalar neticesinde üç büyük eserinin bulunduğu söylenmektedir. Bunlardan bir tanesi araştırma konumuzu teşkil eden *Kenzü'l-Mesâib*'dir. Diğer ikisinin ne olduğu ya da nerede olduğu ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bahsedilen diğer iki büyük eser sadece söylentide kalmıştır. Aslında kaynaklarda farklı isimlerde yer alsada Kumrî'nin elde bulunan tek eseri *Kenzü'l-Mesâib*'dir.

2. Kenzü'l-Mesâib

Klasik Türk edebiyatında manzum ve mensur pek çok eserin tercüme, çeviri ve tahlil yöntemi ile Türk edebiyatına kazandırıldığı söylenebilir. Bu eserlerin gerek kültür varlığı açısından gerek dil ve üslup açısından Türk diline, kültürüne ve edebiyatına katkısı büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda hem Türk hem de İslâm medeniyet ve kültürüne katkı sağlayacak olan eserlerden biri de *Kenzü'l-Mesâib*'dir. Eser, 19. yüzyılda Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî) tarafından yazılmış ve oldukça hacimli bir eserdir.

Kenzü'l-Mesâib (Musibetler Hazinesi), Maktel-i Hüseyin tarzında yazılmıştır. Eser, didaktik ve aynı zamanda içerisinde lirizmin bulunduğu Kumrî mahlaslı Mirzâ Muhammed Nakî'nin en önemli ve elde bulunan tek eseridir. Eser, mersiye türünde yazılmıştır. Eserin varak sayısı 333'tür. Her sayfada 17 mısra bulunmaktadır. Eserde kullanılan dil Azerî Türkçesidir. Varaklarda müstensih adı veya istinsah tarihini belirten herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Kenzü'l-Mesâib'de içerik olarak Hz. Muhammed (s.a.v) vefatı ile birlikte başlayan hilâfet kavgalarının olduğu dönemden itibaren Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesine kadar geçen tarihî olaylar sırasıyla ele alınmıştır. Bu anlamda eser, sadece yaşanan trajediyi değil İslâm tarihini de anlatmaktadır. Ehl-i Beyt'in çektiği

acıları ve bütün zulümlere karşı göstermiş oldukları direnci ve bağlılığı gözler önüne sermektedir.

XVIII.- XIX. yüzyıllarda genelde dinî mevzular, bilhassa Kerbelâ olayını merkeze alan mersiye söyleme ve mersiyecilik geleneği zengin bir kültür oluşturmuştur. *Kenzü'l-Mesâib* de bu zengin kültür içerisinde sayılabilecek önemli eserlerdendir. “İran, Irak, Suriye, Rumeli gibi coğrafyalarda ve Anadolu Alevîleri arasında çokça okunmuştur. Eser, değişik kaynaklarda Dîvân-ı Kumrî, Gülzâr ya da Gülzâr-ı Hüseyinî adıyla da bilinmektedir.” (Şişman, 2019: 116) Eserin birçok versiyonu bulunabilir, hepsi de birbiriyle küçük ya da büyük ayrımlar gösterebilir. *Kenzü'l-Mesâib* yas törenlerinde en çok okunan eserlerden biri olmuştur.

Kenzü'l-Mesâib, Ehl-i Beyt'e duyulan sevgiyi ve Kerbelâ olayının acısını anlatmak üzere kaleme alınmıştır. Eser, Kerbelâ trajedisini konu alan ve bu vahim hâdisede yer alan kahramanların ağzından Türkçe söylenen şiirlerden oluşmaktadır. “Bu söyleyişlerin Azerbaycan'daki genel adı ‘növhe’dir.”(Namazova, 2019: 18) Eserde, Türkçe dil hususiyetlerini içerisinde barındıran deyim ve atasözleri de yer almaktadır.

Kenzü'l-Mesâib, edebi eser özelliğinin yanında müzik bilimine ait özellikler de taşımaktadır. “Kumrî'nin yaşadığı çağda, İtalyan operasının örnekleri Azerbaycan'da iyi tanınmaktaydı. Kumrî'nin yapıtında, bir Mozart operasını anımsatacak biçimde, resitatifleri, arioso'ları, toplu sahneleri, koroları ve aryaları anımsatacak geçitler teşhis edebilir. Ehl-i Beyt'in başına gelenleri Kumrî Asya'da yaygın olan karma kavramı doğrultusunda yorumlamaktadır. Peygamber soyu kendine özgü bir ‘üst-kast’tır. O tür bir kastın ayırt edici özelliği ‘belalara maruz kalış’dır. O yüzden, ne denli çok bela gelirse gelsin Ehl-i Beyt açısından bu biktırıcı bir şey değil, bir nimet gibi görülmektedir.” (Mamedov, 2003: X)

Eser, iyi-kötü, zalim-mazlum çatışması içerisinde okuyucuya sosyal mesajlar vermektedir. “Kumrî maktelinin başlığı olan *Kenzü'l Mesâib* (Musibetler Hazinesi) bu sosyal tavra işaret etmektedir. Ehl-i Beyt'e kötülük edenler toplumdaki ‘kötülük’ ögesinin ortaya çıkmasına ve cezalanmasına hizmet etmekte, gelecek kuşaklardaki inançlıların güçlenmesi için gereken yeni söylemlerin konusu olmaktadır.” (Mamedov, 2003: 13)

Kaynakların verdiği bilgiler arasında eserin tiyatro oyunu olarak oynandığı da görülmüştür. “*Kenzü'l-Mesâib*'in Muharrem ayının on iki akşamında müzikli epik tiyatro olarak oynanan on iki bölümü mevcuttur. Bunlardan 8- 12. akşamlarda oynanan beş bölüm (Hz. Hüseyin'in şehid edilişinden imam ailesinin kadınlarının Medine'ye dönüşlerine kadar olanlar) Latin alfabesine çevrilmiştir. Muharrem ayının on iki akşamında toplanan ‘erkekler meclisi’nde Hz. Hüseyin'in şehid edilmesine dek geçen olaylar, dövüşler, siyasal mücadeleler vb. konu edinmişken; ‘kadınlar meclisi’nde Hz. Hüseyin'in şehadetiyle başlayan ve oldukça ‘kadınca’ bir yaklaşıma elverişli olan son iki bab okunmuştur.” (Mamedov, 2003: 63)

Kenzü'l-Mesâib'in Azerbaycan'daki yazılı kaynaklarına ulaşılması oldukça zordur. “Bu konuda Mir Masume gibi şahsiyetler sayesinde *Kenzü'l-Mesâib* halkın hafızasından silinmemiş ve ezberlenerek dilden dile dolaşmıştır.” (Namazova, 2019: 19)

Eser, Kitab-ı Kumrî-i Derbendî başlığı ile başlamaktadır. Daha sonra 20 beyitlik aşk temalı bölüm gelmektedir. Ardından *Kenzü'l-Mesâib* adının da belirtildiği bir müsemma ile devam etmektedir. Sonra rubâiyyât bölümü vardır. Rubâiyyâtтан sonra kitabın te'lif sebebinin anlatıldığı bölümler gelmektedir. Daha sonra da Nasireddin Şâh'ı öven beyitler bulunmaktadır. Yazmada başlık olarak tasarlanmış bölümlerin sayısı 123'tür. Bu başlıkların her birinde Allah'ı öven ve O'na yakarış içeren münâcâtlar, peygamberlerin başından geçen kıssalar, na'tler, Hz. Hüseyin başta olmak üzere Ehl-i Beyt'in tamamının anlatıldığı kasîdeler yer almaktadır. Bazı şiiirlerde kahramanların kendi ağzı ile başından geçen olaylar doğrudan verilmiştir. Eser, başlıklandırmada ve anlatımda oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Her bir kahraman için ayrı ayrı anlatılmış bölümler kimi zaman üslup ve söyleyiş farklılıklarına da yol açmıştır.

Eserde adı geçen kişi adları oldukça fazladır. Bunlar; Hz. Hüseyin, Hasan, Fâtıma, Alî Ekber, Alî Asgar, Müslim, Zeynelâbidîn, Gülsüm, Leylâ, Zeynep, Yezîd, Kâsım, İbn-i Mülcem, Yezîd, Hür, Şimr, İbn Ziyâd bu eserde adı geçen belli başlı kimselerdir. Cem, Rüstem, Dârâ, Anka, Kaf gibi efsanevî yer ve şahsiyetler de telmih yoluyla eserde bulunmaktadır. Ayrıca topluluk adı olarak da Kûfe, Şâm ve Leşker-i Eşkiya başlıkları geçmektedir.

Kenzü'l-Mesâib'in içeriğinde, Allah'ı ve peygamberleri öven bölümleri ile peygamber kıssalarında sıkça âyet ve hadîslerden faydalandığı tespit edilmiştir. Özellikle Hz. Hüseyin ile cefa çekme yönü bakımından benzerlik ilgisi kurulan peygamberler anlatılırken âyet, hadis ve sûrelerden yararlanılmıştır. Bu bölümlerde Arapça kelimelerin ve dil özelliklerinin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca, başlıklar kısmında da Farsçanın dil özelliklerinden yararlanılmıştır. Eserde geçen fiiller Türkçedir. Rubâiyyât kısımlarında Farsça özellikler görülür. Eser, aslında her ne kadar didaktik bir özellikte sunulmuşsa da lirizmin yoğun olarak anlatıma katkı sağladığı bölümler de bulunmaktadır. Eserin bazı bölümlerinde şiiirler, kişilerin kendi ağzından söylenmiştir. Bu durum, eseri daha acıklı ve hüznü bir hale getirmiştir.

Eser, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ve beraberindeki yetmiş iki kişinin şehid edilmesinden sonra geriye kalanların esir düşmesi ve konu ile ilgili ağrıtlarını kendi ağzlarından söylemeleri ile bitirilir. En son başlıkta Hz. Alî'nin Farsça anlatıldığı bir kıssa vardır. Bu kıssa ile eser sonlandırılmıştır.

3. Eserin Nüsha Tavsîfi¹

Kenzü'l-Mesâib'in tespit edilebilen tek nüshası² ile ilgili kütüphane kaydı şu şekildedir:

Eserin Adı	: Kenzü'l-Mesâib
Müellif:	: Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî)
Müstensih	: Bilgi bulunmamaktadır.
İstinsah Tarihi	: Bilgi bulunmamaktadır.
Yazı türü	: Rik'a
Satır Sayısı	: 17
Fiziksel Özellikler	: 333 varak, 180x160 mm.
Nüshalar	: Tek Nüsha
Kütüphane	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Türkçe Yazma Dîvânları Koleksiyonu Belediye K. 761.

Dış kapağı ciltlenmiş olan eserin 1b sayfasının başında *Hâzâ Kitâb-ı Kumrî-i Derbendî* başlığı bulunmaktadır. Bu başlığın altında *Besmele* kısmı yer almaktadır. Eserin isminin de içinde yer aldığı başlık olan *Türkî el-Müsemma bi-Kenzü'l-Mesâib* başlığı, ikinci başlık olarak 2a sayfasında bulunmaktadır. Manzum olarak kaleme alınan eserin tek mensur kısmı, 14a ve 14b sayfalarında yer alan ve eserin yazılış amacının anlatıldığı bölümdür.

Kenzü'l Mesâib, genel olarak siyah mürekkep kalemle yazılmış; ancak bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca 181b sayfasının 217 numaralı beytinin ilk üç kelimesi de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca 317b sayfasının 34. muhammes mısraının ikinci beytinin ilk iki kelimesi normal siyah mürekkeple ve aynı yazı tarzıyla yazılmışken beytin devamı olan 4 kelime farklı bir yazı tipi ile ve mavi mürekkeple yazılmıştır.

Eserde şiirler, 123 başlık altında toplanmıştır. Eserin büyük bir bölümü sayfa etrafı ve mısra araları çerçevelenerek kırmızı bir cetvel çekilerek yazılmıştır. Hatta, ilk sayfadan itibaren başlıklar ve bazı geçiş beyitleri çift çizgi çekilerek sayfanın ortasına yazılmıştır. 1b sayfasından 37a'ya kadar, 290a sayfasından 291b'ye kadar ve 332b sayfaları kırmızı cetvel içine alınarak yazılmıştır. 37b sayfasından 289b'ye kadar, 292a sayfasından 332a'ya kadar ve 333a sayfasından 333b'ye kadar olan

¹ Eserin nüsha tavsîfi ve fiziksel özellikleri ile ilgili inceleme tez çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağından bu bölümde eserin nüsha tavsîfi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

² Eser hakkında yapılan araştırmalar sonucu, eser üzerinde inceleme yaptığımız nüshasının dışında yurtiçi ve yurt dışında başka nüshalara rastlanılmadı.

bölmelerde ise ne sayfa etrafında ne de mısra araları ile başlık etrafında herhangi bir cetvel çekilmemiştir.

Eserin 157a sayfasının neredeyse yarısının üzerine kırmızı mürekkep dökülmüştür. Kırmızı mürekkebin altındaki siyah mürekkeple yazılmış beyitler okunabilmektedir. 314a ve 314b sayfalarını üst kenar köşeleri ile 325a ve 325b sayfalarının ortasında yırtıklar bulunmaktadır.

Eserin son sayfasında kütüphane mührü ile katalog demirbaş numarası bulunmaktadır.

4. Eserin Sebeb-i Te'lif³

Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî), *Kenzü'l Mesâib*'in altıncı başlığı olan ‘‘*Qasîde-i Evvel Der-Sebeb-i Te'lif-i Kitâb*’’ bölümünde eseri yazma sebebini ifade etmiştir. Ancak bu bölümden önce de eseri yazma yılı ve sebebini şu beyitlerde açıkça ortaya koymuştur.

Elli il ‘ömr eyleyüp dünyâda gezmişdim ‘ abes

Bilmemişdim kim haqîkatde nedir ma‘nâyı ‘aşk [Vr.9b/212]

Bu beyitten hareketle şâir, eserini elli yaşında tamamladığını ifade etmektedir. Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî), 1819 yılında doğmuştur. Elli yaşında eseri oluşturduğuna göre eserin yazılış yılı 1869 olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, eseri oluşturma sebebini de hakikî aşkı bulmasına bağlamaktadır. Buradaki aşk Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'ine olan sevgidir.

Şâir, eserin altıncı başlığına kadar olan bölümlerde Ehl-i Beyt'e ve Hz. Hüseyin'e olan sevgisini ve bağlılığını ifade etmiştir. Aslında eserdeki tüm şiirlerin yazılış sebebi bu sevgidir. Ayrıca Kerbelâ'da yaşanan bu vahim olayı tüm içtenliği ile anlatmak istemiştir. Eseri tamamlayabilmesini binlerce şükürle ifade etmektedir. Burada Hz. Hüseyin'e kul olmasından ve bu matem meclisinde söz söyleme muradına erdiğinden bahsetmektedir. Şâir, bu matem, yani Kerbelâ üzerine artık kendisinin de şiir söyleyen kişilerden olduğu için Allah'a şükürlerini ifade etmektedir.

Hezâr şükür ser efrâz-ı neş'etin oldum

Ġulâm-ı halka be-güş-ı der-i Hüseyn oldum [Vr.12b/55]

Hezâr şükür yetişdüm murâda ‘âlemde

Hemişe nevha-ger oldum bu bezm-i mâtemde [Vr.12b/57]

³ Eserin sebeb-i te'lifi ile ilgili inceleme tez çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağından bu bölümde eserin sebeb-i te'lifi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Hezâr şükür bu fahr ile tâ dem-i maşer
Diyile âdîma meddâh-ı âl-i peygamber [Vr.12b/57]

Bu gülşen-i gama Kumrî kemîn kıllup pervâz
İdeyim tegazzül-i Kenzü'l-Mesâ'ibi âgâz [Vr.12b/59]

Mirzâ Muhammed Nakî (Kumrî), eserin tek nesir bölümü olan ve kitabın te'lif sebebinin en belirgin şekilde anlatıldığı bölümde, Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'e büyük bir sevgi ve içtenlikle bağlı olduğunu belirtmiştir. Şâir, Hz. Hüseyin'e kul olmanın büyük bir şeref olduğunu; O'nun bunu kabul etmesinin de kendisi için büyük bir mutluluk olacağını şu beyitlerle ifade etmiştir.

Hüseyne nevha-ger olmağ 'aceb şerâfetdür
Eger kabul eylese çoğ büyük sa'âdetdür [Vr.12a/43]

“Çün bâ' iş-i te'lif-i kitâb zıkr-i meşâyib cenâb-ı imâmü'l-maşriqayn ve seyyidü'l-kevneyn ve necmü ayne'l-kamereyn ve kurret-i 'ayn-ı resûl ü şakaleyn Ebi 'Abdü'l Hüseyin 'aleyhe âlâf'üt-tahîyye vesselâmdur oña binâ 'en bu kitâbı Kenz'ül-Mesâ'ib müsemma kıllup be-'inâyetü'l-bârî ibtidâ kıldık....” [Vr.14a]

Eserin te'lif sebebi, Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'inin Kerbelâ'da yaşamış oldukları sıkıntıları ve şehâdetleri anlatmaktır. Şâir, bu bilgilerden sonra şiir tavsîfi ve kitabın tanzimini ele almıştır. Daha sonra da eserin asıl konusunu oluşturan Kerbelâ hâdisesini anlatmaya başlamıştır.

5. Eserin Muhteva ve Şekil Özellikleri⁴

Kenzü'l Mesâib, küçük bir sebab-i te'lif bölümündeki nesir parçası dışında tamamı nazım şeklinde yazılmış olan bir eserdir.

Eserde toplam 123 başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar altında en az 6 beyit en çok da 546 beyit olmak üzere değişik sayılarda toplam 10.733 beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin yanında eserde 79 bent ve 12 tane de dörtlük vardır. Eser, besmeleden sonra 20 beyitlik aşk redifli şiir ile başlamaktadır. Devamında ise sebab-i te'lif ve Şâh Nasreddin'i öven mısralar gelmektedir. Sonrasında şiirin tavsîfini anlatan bir bölüm vardır.

“Sakinâme” başlıkları altında sıralanmış 6 adet şiir ile devam edilmiştir. Bunlar gazel türünde söylenmiş şiirlerdir. Sonra ise “Kasîde” başlığı altında 18 adet şiir vardır. Bunlar Allah'ı öven ve O'na yakarış şeklinde yazılmış olan şiirler ile peygamber methiyesi içeren na't ve Hz. Alî'yi öven, onun kahramanlıklarını

⁴ Eserin muhteva ve şekil özellikleri ile ilgili inceleme tez çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağından bu bölümde eserin konu ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

anlatan kasîdeler şeklindedir. “Meclis” başlığı altında 42 adet şiir bulunmaktadır. Bu bölümlerde ise Hz. Hüseyin konu edilmiştir. Hz. Hüseyin’in Kerbelâ olayı öncesinden başlayarak olay zamanı dahil olmak üzere kronolojik bir sırayla anlatıldığı bölümlerdir. Hz. Hüseyin ile birlikte bu bölümlerde Müslim, Hz. Hasan, Hz. Fâtıma, Hz. Zehrâ, Hz. Abbas, Alî Ekber gibi Ehl-i Beyt şahsiyetleri konu ile ilişkilendirilerek şiirlerde anlatılmıştır.

Eserde 123 başlıktan 85’i mesnevî, 24’ü kasîde, 10’u gazel, 2’si rubâî, 1’i muhammes nazım şekli ile yazılmış şiirler vardır. Bununla birlikte ayrı bir başlık altında yazılmamış ancak eserdeki 52. başlık içinde bir alt başlık şeklinde (Velehu Murabba) 6 dörtlükten oluşan murabba nazım şekli ile yazılmış şiir vardır. Eserin sonunda son başlıkta, terkîb-i bend nazım şekli ile yazılmış Farsça bir kıssa vardır.

Eserde 6 ayrı aruz bahri ve 10 ayrı aruz kalıbı kullanılmıştır. En çok kullanılan vezin Müctes bahrinin *Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün* kalıbıdır. En az tercih edilen vezin kalıbının ise *Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün* ve *Feilâtün Mefâilün Feilün* olduğu tespit edilmiştir.

Eserde “Keyfiyet” , “Ehl-i Kûfe ve Şâm” , “Leşker-i Eşkîyâ” , “Riciz” , “Zebân-ı Hâl” gibi başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıklarına altında genellikle topluluk ve kişi adları geçmektedir. Özellikle Hz. Hüseyin’in Kûfe’ye davet edilmesi olayı üzerine Kûfe adı topluluk olarak sıkça kullanılmıştır. Bu şiirlerde, Hz. Hüseyin ve aile yakınları ile birlikte Kerbelâ olayının müsebbibi olarak gösterilen Yezîd, İbn-i Ziyâd, İbn-i Mülcem ve Hürri sıkça adı geçen şahsiyetlerdir.

Eserde dikkat çeken noktalardan biri, Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt’in çektiği acılar anlatılırken özellikle sıkıntı ve acı çekmiş peygamberlere telmihlerin oldukça fazla olmasıdır. Hz. Yûsuf’un zindana atılması ve sonrasında Mısır’a sultan olması, Hz. Yakûb’un peygamber oğlunu kaybetmesinden sonra duyduğu acı ile gözlerini kaybetmesi, Hz. Eyyûb’un sıkıntılar çekmesi ve sabretmesi, Hz. İbrahim’in ateşe atılması ve Nemrûd ile mücadelesi Hz. Davûd’un Firavûn ile mücadelesi gibi olaylar Hz. Hüseyin’in başından geçen sıkıntılara benzetilerek şiirlerde sıkça işlenmiştir. Bütün bu olaylar ve sıkıntılar karşısında Hz. Hüseyin Kerbelâ Süleymân’ı olarak nitelendirilmiştir. Bu bölümlerde şâir, birçok peygamberin Allah tarafından türlü cefalarla sırandığını ve bunların hepsinin sınavlarını geçip feraha ulaştığını söylemek istemiştir. Hz. Hüseyin için de Kerbelâ, bir cefa sınavı olmuştur.

6. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri⁵

Kenzü'l Mesâib'in dili Türkçedir. Eserin yazarı Mirzâ Muhammed Nakî, 19. yüzyılda yaşamıştır. “Eserin dil açısından Azerbaycan sahası özellikleri taşıdığı görülmektedir. Hem yerel hem de arkaik unsurlar taşıyan bu halk dili az da olsa

⁵ Eserin dil ve üslup incelemesi tez çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağından bu bölümde eserin dil ve üslup özellikleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

bazı yazım kusurları barındırmaktadır.” (Şişman, 2019: 118) *Kenzü'l-Mesâib*'de Arapça ve Farsça kelimelerden ziyade Türkçe kelimeler, özellikle de Türkçe fiiller tercih edilmiştir. Bununla birlikte âyet ve hadîslerin çokluğu sebebiyle Arapça kelimeler de barındırmaktadır. Bazı sûreler, bir şiirde arka arkaya beyitler içerisinde söylenecek şekilde tamamlanmıştır.

Noқта-i pāyin-i taht-ı bā'ı bismillāh sen

Kelime'ı *Elḥamdülillāh* vesāḫet yā ' Alī

Ente yā mevlāy-ı dīn mevlāy-ı *rabbü'l-‘ālemin*

Bāḫın-ı ma' nāy-ı ḥamd için ' ibāret yā ' Alī

Mālik ü yev en yevmü'd-dīn sensin ḥabbezā

Āyet-i iyyāke na' büd bā el-' ibādet yā ' Alī

Neste'in iyyāke bel vallāh ḥayre'l-müste' ān

Ey olan miftāḥ-ı bāb-ı isti' ānet yā ' Alī [Vr.41b/23-26]

Arapçanın yanında Farsça kelimeler de kullanılmıştır. Özellikle eserin başlık seçimlerinde Farsça kelimelerin sıklığı görülmektedir.

131

Sāḫināme'ı Düyüm, Sāḫināme'ı Siyüm, Çehārem, Pencem, Şeşem...

Şâir, Hz. Hüseyin'e karşı duyduğu sevgiyi ve Kerbelâ olayına karşı duyduğu derin acıyı anlatırken oldukça yoğun duygular barındırmaktadır. Hatta yaşanan acıyı gözler önüne sermek ve bunu okuyucuya aktarabilmek için kimi zaman olay kişilerinin ağzından şiirler söylemiştir. Aşağıdaki beyitlerde şâir, Hz. Hüseyin'in ağzından şiirler söyleyerek O'nu tanıtmıştır.

Babam resül-ı Ḥudādır atam ' Alīyy-i Velī

Menim sirāc-ı münir-i ḥarīm lem yezelī [Vr.140a/9]

Anamdır zehre Zehrā necībe-i kevneyn

Birāderim Ḥasan-ı Müctebā adımdır Ḥüseyn [Vr.140b/10]

Azerbaycan Türkçesinde kelime başındaki “b” ünsüzleri “m” ünsüzlerine dönüşmüştür. *benüm>menüm...* vb. Özellikle ben/men kelimelerinde her iki şekilde kullanım eserde görülmektedir.

Sāḫiyā vir *mene* vir bañā bir cām ki gülnār olsun

Mey güllerinde ferāḥ baḫş ile ser-şār olsun [Vr.19a/1]

Ayrıca, Azerbaycan Türkçesi ile Oğuz Türkçesi arasında meydana gelen k/ğ değişimi eserde tespit edilen bir dil özelliğidir. Özellikle *yoğ>yoğ, çoğ>çoğ, bağ>bağ, sakla>sağla...* vb. kelimeleri arasında değişim vardır. Eserde bu kelimelerin her iki şekliyle kullanımı da bulunmaktadır.

Alup araya seni *yoğsa* Kūfiyān-ı şerîr

Yaralı cismiñi elvān idüpler kana baba [Vr.109b/69]

Azerbaycan Türkçesinin başka bir özelliği olan k/ğ değişimi, eserde kendini gösteren bir başka dil özelliğidir. *ğurbet>ğurbet, ğarîb>ğarîb...* vb.

Sen ğabîbimsin *ğarîbimsin* şadık ū hemdemim

Men ğayâtın men necâtın men penâhın yâ Hüseyin [Vr.258b/42]

Eserin dili, bazı bölümler hariç genel olarak sadedir. Yazım ve imlâ kusurları barındırmakla birlikte eserin Dîvân şiiirinin klasik üslûp yapısına uygun olduğu söylenebilir.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı içerisinde ölüm teması her dönemde birçok Dîvân şâiri tarafından işlenmiş başlıca konulardandır. Şâirlerimize ait bu eserlerin incelenmesi ile ölüm konusunda bugün olduğu gibi geçmişte de çok zengin bir kültür birikimimizin olduğunu görmekteyiz.

Bu çalışmada, 19. yüzyılda Kerbelâ hâdisesini anlatmak için yazılan *Kenzü'l-Mesâib*'in yazarı Mirzâ Muhammed Nakî'nin hayatı, eserin nüsha özellikleri, sebep-i te'lifî ile muhteva ve şekil özellikleri ele alınarak eser, bilim dünyasına tanıtılmaya çalışıldı. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehîd edilerek öldürülmesi hem Dîvân hem de Halk şâirleri açısından diğer ölüm temalarının ötesinde ayrı bir önem taşımaktadır. Bu şehîd edilme konusu, zamanla kendisini edebiyatta başlı başına bir tür olarak göstermiştir. Klasik edebiyatta Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in Kerbelâ'da şehîd edilmesini işleyen eserlerin genel adı Maktel ya da Maktel-i Hüseyin olmuştur.

Kenzü'l-Mesâib, tek yazma nüshası elde bulunan bir eserdir. Eser 10. 733 beyit, 79 bent ve 12 dörtlükten oluşan oldukça hacimli bir eserdir.

Kenzü'l-Mesâib, içerik olarak olaya dayalı bir anlatımı olmakla birlikte özellikle olayın başından geçtiği kişilerin peygamberler olması sebebi ile birçok şahıs isminin geçtiği bir eserdir. Ayrıca olay kadar olayın yaşandığı yerin de önemi vardır. Bu sebeple eserde yaşanan olaylar ile olayların yaşandığı yerler arasında bir ilgi bulunduğundan çokça yer ve şehir ismi geçmektedir. Başta, Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt şahsiyetleri olmak üzere Hz. Muhammed, Hz. Yûsuf, Hz. Yakûb, Hz. Eyyûb, Hz. İsâ, Hz. Mûsâ gibi birçok peygamberin adı teşbih yoluyla eserde

geçmektedir. Bununla birlikte şehir adı olarak da başta Kerbelâ olmak üzere Kûfe, Mekke, Medîne, Şam gibi yerler geçmektedir.

Kısaca, Kerbelâ hâdisesinin ele alındığı eserlerden biri olan *Kenzü'l-Mesâib*, işlediği konu, dilinin sade ve akıcı olması, yaşanan olayların anlatım üslûbu, dönemin toplumsal yapısına ve hissiyatına ışık tutması yönüyle edebiyatımız açısından değerli bir eserdir. Bu çalışmanın klâsik Türk edebiyatı alanına tarihî ve bibliyografik katkı sağlaması, Kerbelâ hâdisesi üzerine yazılmış olan Maktel ya da Maktel-i Hüseyin tarzındaki çalışmalara yardımcı olmasını umuyoruz.

Kaynakça

- Akün, Ömer Faruk (1994). “Divan Edebiyatı”, DİA, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aliev, Salah Muhammedoğlu (1994). “Derbend”, DİA, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları”, İstanbul.
- Arslan, Mehmet; Erdoğan, Mehtap (2009). *Kerbelâ Mersiyeleri*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Bursalı, Mustafa Necati (2017). *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Çelik Yayınevi, İstanbul.
- Cebecioğlu, Ethem (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara.
- Çağlayan, Bünyamin (1997). *Kerbelâ Mersiyeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Çiftçi, Cemil (2008). *Divan Şiirinde Kerbelâ Ağıtları*, Kevser Yayınları, İstanbul.
- Ertekin, Ertuğrul (2006). “Arapça, Farsça ve Türkçe Maktel-i Hüseyin’ler”, *Âşinâ Dergisi*, VII/23-24, Kış-İlkbahar.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (2019). “Hüseyin”, DİA, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Güder, Nurcan Öznel (1997). *Kastamonulu Şazî Maktel-i Hüseyin*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Güngör, Şeyma (1996). *Hadikatü's-Süedâ*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Güngör, Şeyma (2003). “Maktel” DİA, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- Güngör, Şeyma (2003). “Maktel-i Hüseyin”, DİA, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Güngör, Şeyma (2015). “Tarihî Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere [Kerbelâ Olayı ve Hadikatü's-Süedâ]”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, İstanbul.
- Kılıç, Mustafa Cemil (2017). *Kerbelâ Büyük Acı*, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Köksal, Mustafa Âsım (1993). *Peygamberler Tarihi*, Ahıska Yayınevi, Ankara.
- Köksal, Mustafa Âsım (2009). *Hız. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, Karaca Yayınevi, İstanbul.
- Mamedov, Anar (2003). *Azerbaycan Litürjisinde Maktel Türü*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Muhaddisi, Cevad (2018). *A'dan Z'ye Kerbelâ Ansiklopedisi*, Önsöz Yayıncılık, İstanbul.
- Namazova, Nurana (2019). *Ens.az ensiklopediya*, Azerbaycan.
- Öz, Mustafa (2002). “Kerbelâ maddesi”. DİA, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları”, İstanbul.
- Özil, Sibel (2017). “Maktel-i Hüseyinler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S 83, s. 31-48.
- Şişman, Rabia Şenay (2019). “Ayrılık Temi Ekseninde Öncelenen Dil Öğerinin Stilistik Kullanımlar: Kumrî Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yaz, Sayı 90, s.116.
- Tanyıldız, Ahmet (2016). “Fuzûlî'nin Hadikatü's-Su'adâ'sı Üzerine Notlar”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature) Prof. Dr. Abdulkarim Abdulkadiroğlu Özel Sayısı*, C 2, S 3, s. 139-155.
- Tarlan, Ali Nihat (2017). *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Toprak, Mehmet Faruk (2004). “Mersiye”. DİA, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları”, İstanbul.
- Turgut, Ahmet (2011). *Aşkın Şehidi*, Paradoks Kitap, İstanbul.